

ЕЎРАІНТЭГРАЦЫЯ БЕЛАРУСІ: СТРАТЭГІЯ РАЗВІЦЦЯ І БЯСПЕКІ

(канцэпцыя хрысціянскіх дэмакратаў)

Гэты дакумент — стратэгічнае абгрунтаванне еўрапейскай інтэграцыі як асновы для дэмакратычнага развіцця Беларусі, умацавання яе бяспекі, эканамічнай мадэрнізацыі і вяртання да еўрапейскай культурнай і каштоўнаснай прасторы. Ён ахоплівае палітычныя, эканамічныя, сацыяльныя і гістарычныя аргументы, а таксама прапануе канкрэтныя сцэнары і механізмы трансфармацыі.

Асноўныя высновы:

1. Беларусь гістарычна і культурна з'яўляецца часткай еўрапейскай цывілізацыі, што пацвярджаецца традыцыяй самакіравання (магдэбургскае права), адукацыяй (універсітэты), прававымі традыцыямі (Статут ВКЛ) і хрысціянска-дэмакратычнымі каштоўнасцямі.
 2. Еўраінтэграцыя — не толькі знешнепалітычны вектар, але інструмент унутраных пераўтварэнняў:
 - прававая дзяржава;
 - дэцэнтралізацыя і самакіраванне;
 - сацыяльна-рыначная эканоміка;
 - чалавечы капітал і вяртанне мігрантаў;
 - барацьба з карупцыяй і судовая рэформа.
 3. Еўрапейскі Саюз — натхняльнік і мадэль, якая ўжо дапамагла трансфармавацца Польшчы, Літве, Славакіі, Харватыі. Прыкладам з'яўляецца рэалізацыя сацыяльных стандартаў, доступ да праграм Erasmus+, Horizon Europe, развіццё інфраструктуры праз Cohesion Fund.
 4. Інтэграцыя — гэта таксама стратэгія бяспекі: аслабленне залежнасці ад Расіі, супрацоўніцтва з НАТА, удзел у праграме «Партнёрства дзеля міру» (PfP), мадэрнізацыя войска, інфармацыйная абарона.
 5. Канцэпцыя прапануе рэалістычную дарожную карту на 10–15 гадоў: ад палітычнай стабілізацыі да сектаральнай інтэграцыі, падмацаванай маніторынгам, удзелам грамадзянскай супольнасці і падтрымкай з боку ЕС.
 6. Асноўныя інструменты ЕС, адкрытыя для Беларусі пасля дэмакратычных перамен:
 - Horizon Europe — для навукі;
 - Erasmus+ — для адукацыі;
 - Cohesion Fund — для рэгіянальнага развіцця;
 - TAIEX & Twinning — для пераймання досведу;
 - NDICI — для рэформаў, дэмакратыі, правоў чалавека.
 7. Каштоўнасны падмурак — хрысціянская дэмакратыя, на якой будаваўся сам ЕС. Беларуская версія рэформ павінна ўлічваць вопыт краін, дзе хрысціянскія дэмакраты (Шуман, Адэнаўэр, Дэ Гасперы) заклалі асновы сацыяльнага рынку і салідарнасці.
- Урэшце, еўраінтэграцыя — не пра геапалітыку, а пра годнае жыццё, дэмакратыю і будучыню для наступных пакаленняў. Беларусь можа і павінна стаць часткай Еўропы — не толькі геаграфічна, але і цывілізацыйна.

Змест

- Уводзіны
- Мэта канцэпцыі
- Сучаснае становішча Беларусі

- Чаму пытанне еўраінтэграцыі актуальнае цяпер

1. Эканамічныя перадумовы еўраінтэграцыі

- Структура беларускай эканомікі
- Параўнальны аналіз ВУП, экспарту, заробкаў, інвестыцый
- Патэнцыял доступу да рынку ЕС і павышэння канкурэнтаздольнасці
- Свабода прадпрымальніцтва, банкаўская сістэма, падатковая палітыка

2. Геапалітычнае і географічнае становішча Беларусі

- Транзітны патэнцыял (межы з ЕС, чыгункі, дарогі)
- Роля як буфера паміж ЕС і Расіяй
- Урокі суседзяў (Польшча, Літва, Украіна)

3. Еўраінтэграцыя як фактар нацыянальнай і рэгіянальнай бяспекі

- Аслабленне ваеннай залежнасці ад РФ
- Аналітыка пагроз з боку Крамля
- Партнёрства з НАТА і ўдзел у праграмах PfP

4. Развіццё чалавечага капіталу

- Эміграцыя, дэмаграфія і адукацыя
- Супастаўленне з краінамі ЕС па індэксе чалавечага развіцця
- Як еўраінтэграцыя можа стымуляваць вяртанне людзей і талентаў

5. Сацыяльная палітыка і дабрабыт грамадзян

- Сістэма аховы здароўя, пенсійнае забеспячэнне, сацыяльныя гарантыі
- Узровень беднасці, жыллёвае пытанне
- Роля еўрапейскіх сацыяльных стандартаў

6. Мадэлі і сцэнарыі еўраінтэграцыі Беларусі

- Мадэль Усходняга партнёрства
- Сцэнар «павольнай адаптацыі»
- Прыклады Харватыі, Грузіі, Малдовы, Украіны

7. Еўрапейская тоеснасць: гісторыя, каштоўнасці і культурныя карані

8. Этапы, механізмы і рэформы на шляху да інтэграцыі

- Неабходныя палітычныя і інстытуцыйныя змены
- Законатворчасць, судовая рэформа, барацьба з карупцыяй
- Адміністрацыйныя і дэцэнтралізацыйныя рэформы

Заклучэнне

- Агульная стратэгія на 10–15 гадоў
- Прапанова да міжнародных партнёраў
- Кантроль і маніторынг выканання

УВОДЗІНЫ

Мэта канцэпцыі

Гэтая канцэпцыя распрацавана з мэтай прадставіць усебаковы аналіз эканамічных перадумоў для еўрапейскай інтэграцыі Беларусі. Яна накіраваная на:

- ацэнку бягучага стану беларускай эканомікі;
- параўнанне з мадэлямі краін Еўрапейскага Саюза і Расійскай Федэрацыі;
- абгрунтаванне магчымых сцэнараў развіцця да 2035 года;
- вызначэнне канкрэтных пераваг і механізмаў, якія можа атрымаць Беларусь у выпадку рэальнага еўрапейскага курсу.

Мэта — не толькі прапанаваць візію, але і даць дакладныя арыенціры для прыняцця палітычных і эканамічных рашэнняў у перыяд дэмакратычнага транзіту.

Сучаснае становішча Беларусі

Беларусь знаходзіцца ў стане сістэмнай эканамічнай стагнацыі. Краіна сутыкнулася з:

- залежнасцю ад расійскіх энергарэсурсаў і рынкаў;
- маштабным адтокам насельніцтва, у тым ліку таленавітай моладзі і спецыялістаў;
- ізаляцыяй ад асноўных тэхналагічных і фінансавых плыняў;
- дэфіцытам інвестыцый і інавацый;
- неканкурэнтаздольнай прамысловасцю і аграрным сектарам;
- структурнымі праблемамі ва ўсіх базавых сектарах эканомікі.

У гэтых умовах неабходна пераасэнсаванне эканамічнай мадэлі краіны з улікам сусветных тэндэнцый, патрэбаў у мадэрнізацыі і чалавечага развіцця.

Чаму пытанне еўраінтэграцыі актуальнае цяпер

1. Геапалітычная трансфармацыя: пасля агрэсіі Расіі супраць Украіны і дэ-факта стратэгічнага краху еўразійскай мадэлі, інтэграцыя з ЕС — гэта не толькі эканамічны, але і экзістэнцыяльны выбар.
2. Эканамічная бяспека: доступ да фондаў ЕС, рынкаў і тэхналогій можа стаць ключавым фактарам для мадэрнізацыі, росту даходаў і вяртання людзей у краіну.
3. Падтрымка рэформаў: ЕС прапануе не толькі фінансавыя рэсурсы, але і інстытуцыйную падтрымку для перабудовы сістэмы кіравання, правоў чалавека і вяршэнства закона.
4. Досвед суседзяў: Польшча, Літва, Латвія і іншыя краіны паказалі, што шлях еўраінтэграцыі можа прывесці да імклівага эканамічнага росту, росту ВУП, занятасці і дабрабыту.

Менавіта таму гэтая канцэпцыя прапануе не толькі аналіз, але і практычны падыход да фармавання еўрапейскага вектара для Беларусі.

1. ЭКАНАМІЧНЫЯ ПЕРАДУМОВЫ ЕЎРАІНТЭГРАЦЫІ БЕЛАРУСІ

1.1. Сучасны стан беларускай эканомікі і глабальны кантэкст

Беларуская эканоміка апынулася ў сістэмным крызісе, выкліканым шэрагам унутраных і знешніх фактараў. Унутры краіны дзейнічае мадэль цэнтралізаванага дзяржаўнага кіравання з дамінаваннем дзяржаўнай уласнасці, абмежаванай канкурэнцыяй і слабымі інстытутамі рынку. Такая мадэль дае магчымасць кароткатэрміновай стабілізацыі за кошт ручнога рэгулявання, але ў доўгатэрміновай перспектыве яна генеруе стагнацыю, тэхналагічнае адставанне, нізкую прадукцыйнасць працы і адток кадраў.

Знешне Беларусь трапіла ў жорсткую залежнасць ад Расійскай Федэрацыі, якая з 2022 года апынулася пад маштабнымі міжнароднымі санкцыямі. Гэта паставіла пад пагрозу самую лагіку саюзніцкіх адносінаў: раней Расія выконвала ролю эканамічнага донара, пастаўляючы танныя энергарэсурсы і падтрымліваючы экспарт беларускіх тавараў. Аднак у новых умовах сама Расія сутыкаецца з глыбокім структурным крызісам: адсутнасць доступу да заходніх тэхналогій, капіталу, рынкаў, рост ізаляцыі і рэпатрыяцыі кампаній прывялі да рэзкага зніжэння інвестыцыйнай і інавацыйнай здольнасці.

Паводле даных Сусветнага банка, расійская эканоміка ў 2024 г. расце на ўзроўні каля 1%, але гэты рост з'яўляецца штучным — за кошт ваенных заказаў і трымаецца на падвышаным дзяржаўным крэдытаванні і эмісіі. Гэтая мадэль неўстойлівая. У гэтых умовах беларускі эканамічны курс, звязаны з РФ, аказваецца небяспечным, бо губляе як стратэгічную апору, так і магчымасць развіцця. [1, 2, 3, 14]

У параўнанні з гэтым Еўрапейскі Саюз прапануе цывілізацыйна і эканамічна іншую мадэль развіцця:

- падпарадкаванне закону і рынкавым правілам;
- дэцэнтралізацыя і ўзмацненне рэгіёнаў;
- падтрымка малога і сярэдняга бізнесу;
- стварэнне інфраструктурных і інавацыйных фондаў;
- шырокія праграмы салідарнасці і пераразмеркавання для дзяржаў-членаў і краін-кандыдатаў.

Беларусь, якая не мае значных карысных выкапняў і не можа быць «сыравінным экспарцёрам» у еўразійскай лагіцы, мусіць абапірацца на:

- чалавечы капітал,
- індустрыяльную інфраструктуру,
- геаграфічнае становішча (браму паміж ЕС і ЕАЭС),
- інтэлектуальны і тэхнічны патэнцыял (асабліва ў ІТ і тэхнічнай адукацыі).

Еўраінтэграцыя ў такіх умовах — не ідэалагічны лозунг, а эканамічна абгрунтаваная неабходнасць. Гэта шлях да мадэрнізацыі праз доступ да інстытутаў, фондаў, тэхналогій, рынкаў і інвестыцый.

1.2. Параўнальны аналіз эканамічных паказчыкаў

Аналіз сучасных макраэканамічных паказчыкаў Беларусі ў параўнанні з краінамі Еўрапейскага Саюза і Расіяй дазваляе зрабіць шэраг істотных высноў. Першае і галоўнае — Беларусь хранічна адстае па ўзроўні ВУП на душу насельніцтва і сярэдняй зароботнай платы. Гэта сведчыць не толькі пра больш нізкі ўзровень жыцця, але і пра слабую прадукцыйнасць працы, нізкую інавацыйнасць вытворчасці і адсутнасць эфектыўных механізмаў стымулявання росту даходаў.

Краіна	ВУП на душу (ППС, 2023)	Сярэдні заробак (нетта)
Беларусь	20 300 USD	~550–600 USD
Расія	30 100 USD	~820 USD
Польшча	42 100 USD	~1100 EUR
Літва	45 300 USD	~1150 EUR
Германія	58 400 USD	~2500 EUR
ЕС (сяр.)	44 900 USD	~1600 EUR

Выснова 1. Па паказчыках ВУП на душу насельніцтва (па парытэце пакупніцкай здольнасці), Беларусь адстае ад сярэдняга ўзроўню ЕС больш чым у два разы. Па ўзроўні зарплат — у тры, а месцамі ў пяць разоў. Такі разрыў сведчыць не толькі пра эканамічную няроўнасць, але і пра праблемы з каштоўнасцю працы ўнутры краіны.

Выснова 2. Разам з тым, парадоксальна, гэты разрыў можа выступаць стымулам для інвестыцый. Беларусь валодае таннай, але дастаткова адукаванай і прафесійнай рабочай сілай, што робіць яе

прывабнай пляцоўкай для пераносу вытворчасці з заходніх краін. Такія стратэгіі выкарыстоўваліся ў 1990–2000-я гады ў Польшчы, Венгрыі, Румыніі і Балгарыі — з вынікам росту працоўнай занятасці, тэхналагічнага развіцця і экспарту.

Выснова 3. Пры еўраінтэграцыі Беларусь можа заняць нішу ўнутры еўрапейскіх ланцужкоў вытворчасці: як краіна з невысокімі выдаткамі на працу, але з патэнцыялам да навучання, укаранення тэхналогій і росту прадукцыйнасці. Гэта датычыцца як ІТ-сектара (дзе ўжо ёсць падмурак), так і лёгкай, харчовай, лагістычнай прамысловасці.

Выснова 4. Дадатковай перавагай з’яўляецца адносна нізкая шчыльнасць насельніцтва — каля 45 чалавек на квадратны кіламетр. Гэта стварае рэзерв для рэгіянальнага развіцця, лагістыкі, вытворчых пляцовак і аграрных праектаў.

1.3. Структура эканомікі Беларусі і Расіі

Эканамічная структура Беларусі кардынальна адрозніваецца як ад Расіі, так і ад краін Еўрапейскага Саюза. Беларусь — гэта індустрыяльная эканоміка познесавецкага тыпу з пераважнай доляй дзяржаўнай уласнасці, слабым прыватным сектарам і нізкай гнуткасцю. Эканамічны курс апошніх дзесяцігоддзяў рабіў акцэнт на падтрымцы стратэгічных прамысловых гігантаў (МАПІД, БелАЗ, Нафтан, Гродна Азот), а не на развіцці высокатэхналагічных і прадпрымальніцкіх сектараў.

Беларусь: асноўныя рысы

- Сырэвая і перапрацоўчая залежнасць: асноўны ВУП ствараецца за кошт нафтаперапрацоўкі, хіміі і машынабудавання.
- Дзяржаўная доля: 50–60% эканамічнай дзейнасці кантралюецца дзяржавай.
- Нізкія інвестыцыі: прамыя замежныя інвестыцыі складаюць каля \$1 млрд/год, з якіх большая частка — расійскія альбо афшорныя структуры з беларускім паходжаннем.
- Слабы ІТ-сектар: пасля 2020 г. адбыўся масавы адток кампаній і айцішнікаў з-за рэпрэсій і палітычнай нестабільнасці.
- Няма свабоднай канкурэнцыі: для МСБ — бар’еры доступу да фінансавання, адміністрацыйны ціск і кантроль з боку дзяржавы.

Расія: структура з дамінаваннем сыравіны

- 60–70% экспарту — нафта, газ, металы і вугаль.
- Недаразвіты сектар ІТ і тэхналогій: <10% у структуры экспарту.
- Доля дзяржавы ў ВУП — 35–40%, але з тэндэнцыяй да росту.
- Вонкавая ізаляцыя: пасля 2022 г. інвестыцыйны клімат амаль поўнасцю разбураны, заходнія кампаніі масава пакінулі рынак.
- Фіскальная палітыка і бюджэтны кантроль пераходзяць да мадэлі ваеннай эканомікі: амаль 40% федэральнага бюджэту накіроўваюцца на бяспеку і армію.

Выснова 1. Мадэль Расіі з’яўляецца высокарызыкаўнай і не прыдатнай для капіявання ў беларускіх умовах. Яна трымаецца на продажы энергарэсурсаў, а не на росты прадукцыйнасці або ўкараненні тэхналогій. Беларусь не мае такіх рэсурсаў — значыць, копія гэтай мадэлі асуджана на правал.

Выснова 2. Беларусь ужо сёння функцыянуе як «эканамічны рэгіён Расіі»:

- прамысловыя прадпрыемствы працуюць на рынак РФ;
- энергетыка залежыць ад расійскіх паставак;
- банкі, страхаванне, лагістыка — залежныя ад Расіі на 60–80%.

Выснова 3. Прасоўванне да еўрапейскай мадэлі патрабуе рэструктурызацыі:

- прыватызацыя з захаваннем сацыяльных гарантый;
- лібералізацыя прадпрымальніцтва;

- інвестыцыйныя рэгіёны з пілотнымі праектамі развіцця;
- пераарыентацыя экспарту на ЕС, Балканы, Турцыю.

Інтэграцыя з ЕС адкрывае магчымасці не толькі для фінансавання, але і для сістэмнай змены структуры эканомікі на карысць інавацый, канкурэнцыі і ўстойлівасці.

1.4. Інвестыцыйны клімат і параўнанне напрамкаў

Інвестыцыйнае асяроддзе Беларусі да 2020 года характарызавалася моцнай залежнасцю ад расійскага капіталу і адсутнасцю сапраўднага канкурэнтнага рынку. На першы погляд, валавы аб'ём ПЗІ (прамых замежных інвестыцый) выглядаў прымальным, але якасць гэтых інвестыцый была нізкай: яны ішлі не ў інавацыі і МСБ, а на падтрымку стратных дзяржаўных прадпрыемстваў.

Галоўныя напрамкі інвестыцый у Беларусь да 2020 г.:

- Расія — 40–45% усіх інвестыцый, пераважна ў нафтагазавы сектар, хімічную прамысловасць і транспартныя кампаніі;
- Кіпр, ААЭ — да 30% інвестыцый, прычым частка гэтых сродкаў мае беларускае паходжанне (афшоры);
- ЕС — каля 18%, і гэта была найбольш якасная частка: ІТ-сектар, банкі, дрэваапрацоўка, экспартна-арыентаваная вытворчасць. [3, 9, 24]

Аднак гэтыя інвестыцыі не трансфармавалі эканоміку: яны не сфармавалі канкурэнтнага прадпрыемства асяроддзя, не запусцілі ўстойлівых рэгіянальных кластараў і не забяспечылі прытоку сучасных тэхналогій. Сістэма захоўвала цэнтральна-кіраваны прынцып размеркавання сродкаў, што прыводзіла да:

- падтрымкі неэфектыўных заводаў (БелАЗ, Нафтан, Гродна Азот);
- выратавання дзяржбанкаў праз укладванне ПЗІ;
- інвестыцый у мегапраекты з нізкай акупнасцю (індустрыяльны парк «Вялікі Камень»).

Выснова 1. Унутраная эканамічная сістэма не была здольная эфектыўна асвойваць інвестыцыйныя сродкі з-за браку празрыстасці, палітычнай нестабільнасці і адсутнасці прававой абароны інвестараў.

Выснова 2. Беларусь не з'яўляецца «інвестыцыйным магнітам» для Захаду па той простае прычыне, што інвестыцыі ў краіну не гарантаваныя законам, незалежным судом або міжнароднай арбітражнай практыкай. У 2020–2023 гадах назіралася маштабная рэпатрыяцыя капіталу і выхад з краіны шэрагу транснацыянальных кампаній (EPAM, PandaDoc і інш.).

Параўнальна, краіны, якія правялі інстытуцыйныя рэформы (Грузія, Украіна пасля 2014 г., Малдова), атрымалі нашмат больш інвестыцый на душу насельніцтва, бо прадэманстравалі гатоўнасць да змен і стварылі зручнае асяроддзе для МСБ, ІТ і вытворчасці. [10–13, 25]

Беларусь мае шанец далучыцца да гэтай хвалі толькі пры ўмове палітычнай стабілізацыі, рэформаў і інтэграцыі з ЕС.

1.5. Што дае еўраінтэграцыя: лічбы і фонды

Еўрапейскі Саюз прапануе сістэму шматузроўневай падтрымкі для краін-членаў і краін-кандыдатаў, якая дазваляе хутка мадэрнізаваць інфраструктуру, павысіць канкурэнтаздольнасць рэгіёнаў, стварыць новыя працоўныя месцы і развіваць чалавечы капітал. Для Беларусі, у выпадку падпісання пагаднення аб асацыяцыі з ЕС, адкрываюцца магчымасці ўдзелу ў цэлым спектры фінансавых інструментаў і праграм падтрымкі.

Асноўныя фінансавыя механізмы ЕС, якія маглі б атрымаць Беларусь:

- Structural and Cohesion Funds — падтрымка транспартнай, камунальнай, сацыяльнай інфраструктуры;
- European Regional Development Fund (ERDF) — развіццё рэгіёнаў, прадпрымальніцтва, навуковых цэнтраў;
- European Social Fund Plus (ESF+) — занятасць, адукацыя, сацыяльная інтэграцыя;
- Horizon Europe — фінансаванне навукі, інавацый, тэхналогій, стартапаў;
- Just Transition Fund — дапамога рэгіёнам у пераходзе да «зялёнай эканомікі»;
- NDICI/Neighbourhood Instrument — падтрымка краін-партнёраў і рэформаў у краінах Усходняга партнёрства. [9–13]

Вопыт Польшчы як бліжэйшага суседа і прыкладу для параўнання:

У перыяд 2014–2020 гадоў Польшча атрымала з фондаў ЕС каля 82 млрд еўра, што склала каля 2% ВУП штогод. Гэтыя сродкі былі размеркаваны па наступных напрамках:

- дарожная і транспартная інфраструктура — 27%;
- адукацыя і падрыхтоўка кадраў — 17%;
- падтрымка МСБ — 15%;
- ахова навакольнага асяроддзя і энергаэфектыўнасць — 10%;
- іншыя (здароўе, інавацыі, культура і г.д.) — 31%.

Выснова 1. У выпадку рэформаў і еўраінтэграцыі Беларусь можа разлічваць на супастаўную падтрымку — у эквіваленце да 4–6 млрд еўра штогод, у залежнасці ад глыбіні інтэграцыі і гатоўнасці асвойваць сродкі. Гэта можа стаць магутным каталізатарам мадэрнізацыі.

Выснова 2. Беларускія рэгіёны атрымалі б магчымасць фінансаваць:

- мадэрнізацыю ЖКГ і энергаэфектыўнасць;
- аднаўленне дарог і чыгунак;
- развіццё турызму, рамёстваў, IT-інфраструктуры;
- падтрымку мясцовага бізнесу і прадпрымальніцтва.

Выснова 3. Беларуская сістэма адукацыі, прафпадрыхтоўкі і аховы здароўя магла б быць уключана ў еўрапейскія адукацыйныя і сацыяльныя праграмы, што асабліва важна для моладзі, жанчын і вясковых тэрыторый.

Такім чынам, інтэграцыя з ЕС — гэта не толькі палітычны жэст, але і магчымасць фінансава перазапусціць краіну, мадэрнізаваць эканоміку, умацаваць рэгіёны і палепшыць якасць жыцця.

1.6. Эканамічныя сцэнары развіцця Беларусі (2025–2035)

Для ацэнкі патэнцыялу развіцця Беларусі на фоне геапалітычных альтэрнатыв выкарыстоўваецца сцэнарнае мадэляванне, заснаванае на даных МВФ, Сусветнага банка, Еўрастата і OECD.

Асноўныя параметры мадэлі:

- перыяд: 2025–2035 гг.;
- базавая ўмова: палітычныя змены ў 2025–2026 гг.;
- параўнанне трох сцэнараў: статус-кво, інтэграцыя з Расіяй, еўраінтэграцыя.

Сцэнар 1: Захаванне статус-кво (саюз з Расіяй, без рэформаў)

Асноўныя характарыстыкі:

- захаванне адміністрацыйна-дзяржаўнай мадэлі;
- абмежаваны доступ да заходніх рынкаў;
- паступовае зніжэнне якасці інфраструктуры;
- адмова ад рэструктурызацыі эканомікі.

Прагноз:

- рост ВУП: 0,8–1,2% у год;
- ПЗІ: < 15% ВУП;
- рост заробкаў: 2–3%/год пры інфляцыі 6–8%;
- ВУП на душу: ~22 000 USD;
- сярэдні заробак: ~700 USD;
- узровень беднасці: ~25%;
- эміграцыя: 200–300 тыс. чалавек за 10 гадоў.

Сцэнар 2: Паглыбленне інтэграцыі з Расіяй

Асноўныя характарыстыкі:

- фармалізацыя адзінай эканамічнай прасторы;
- перадача часткі бюджэтнага і падатковага кантролю Маскве;
- захаванне субсідаванай мадэлі з рээкспартам;
- разбурэнне ІТ-сектара і страта кадравага патэнцыялу.

Прагноз:

- рост ВУП: 0,5–0,8% у год;
- ВУП на душу: ~19 000 USD;
- сярэдні заробак: ~600 USD;
- узровень беднасці: 30–35%;
- ПЗІ: < 10% ВУП;
- стратэгічныя прадпрыемствы пад кантролем РФ;
- інфраструктура дэградуе, мадэрнізацыя адсутнічае.

Сцэнар 3: Еўраінтэграцыя і рэформы (украінска-польская мадэль)

Асноўныя характарыстыкі:

- падпісанне дамовы аб асацыяцыі з ЕС;
- адкрыццё доступу да фондавых і структурных праграм;
- сістэмныя рэформы: судовая, антыкарупцыйная, дэцэнтралізацыя;
- падтрымка ІТ, МСБ, экспартных галін.

Прагноз:

- ВУП на душу: 35 000–40 000 USD;
- сярэдні заробак: ~1300–1500 EUR;
- беднасць: <10%;
- ПЗІ: 25–30% ВУП;
- вяртанне дыяспары, рост занятасці;
- пераарыентацыя экспарту на ЕС і суседнія рэгіёны.

Візуальнае параўнанне сцэнараў (2035):

Паказчык	Статус-кво	РФ-інтэграцыя	Еўраінтэграцыя
ВУП на душу (ППС)	22 000	19 000	35 000–40 000
Сярэдні заробак	~700 USD	~600 USD	1300–1500 EUR
ПЗІ (% ВУП)	<15%	<10%	25–30%
Беднасць	~25%	30–35%	<10%
Эміграцыя/рэміграцыя	Мінус	Мінус	Плюс
Інтэграцыя ў сусветны рынак	Нізкая	Амаль нулявая	Высокая

Выснова: Еўраінтэграцыйны сцэнар — адзіны, які забяспечвае сапраўдны эканамічны рост, зніжэнне беднасці, рост заробкаў і вяртанне кадравага патэнцыялу. Усе астатнія сцэнары вядуць да стагнацыі або пагаршэння.

1.7. Структурны аналіз сектараў у трох сцэнарах

У гэтым падраздзеле разглядаецца, як будуць развівацца ключавыя сектары беларускай эканомікі пры розных сцэнарах — захаванні статус-кво, паглыбленні інтэграцыі з РФ і еўрапейскай інтэграцыі.

А. Прамысловасць

Паказчык	Статус-кво	Інтэграцыя з РФ	Еўраінтэграцыя
Аснова	Дзяржзаводы, МАЗ, БелАЗ	Інтэграцыя ў ланцужкі РФ	Перапрафіляванне, частковая прыватызацыя
Інавацыі	Мінімальныя	Састарэлыя тэхналогіі	Доступ да тэхналогій ЕС
Экспарт	СНД	РФ + Кітай	ЕС, Балканы, Турцыя
Вытворчая прадукцыйнасць	Стагнацыя	Зніжэнне	Рост 20–30%

В. Аграрны сектар

Паказчык	Статус-кво	Інтэграцыя з РФ	Еўраінтэграцыя
Аснова	Калгасы, дзяржпрадпрыемствы	Расійскі рынак	Еўрапейская мадэль фермерства
Інавацыі	Нізкія	Амаль адсутнічаюць	Падтрымка CAP, «зялёных» тэхналогій
Экспарт	РФ	РФ	ЕС, Бліжні Усход, Паўночная Афрыка
Прадукцыйнасць	~45% ад узроўню ЕС	Стагнацыя	Рост да 80–90% ЕС

С. ІТ-сектар і тэхналогіі

Паказчык	Статус-кво	Інтэграцыя з РФ	Еўраінтэграцыя
Прававая база	Абмежаваная, непразрыстая	Цэнзура, кантроль ФСБ	Адпаведнасць GDPR, адкрыты рынак
Доступ да інвестыцый	Слабы	Практычна адсутнічае	Horizon Europe, венчурны капітал
Кадры	Масавая эміграцыя	Эміграцыя і ізаляцыя	Вяртанне + партнёрствы
Экспарт ІТ-паслуг	~1,5 млрд USD	Зніжэнне да 0,5–0,8 млрд	Рост да 3–4 млрд

Выснова:

- Прамысловасць без еўраінтэграцыі застаецца неэфектыўнай, страчвае рынак, а пры інтэграцыі з ЕС можа стаць сучасным экспертным сектарам.
- Сельская гаспадарка патрабуе рэформ і падтрымкі: толькі праз CAP і пераход да еўрапейскіх стандартаў магчымы рост.
- ІТ-сфера можа быць страчана без дэмакратычных перамен; у еўраінтэграцыйным сцэнары яна становіцца адной з лакаматываў росту.

1.8. Заключэнне і фінальныя высновы

Беларуская эканоміка знаходзіцца ў стане хранічнай стагнацыі. Яна перагружана дзяржаўным кантролем, залежная ад аднаго знешнепалітычнага партнёра, пазбаўленая сістэмных стымулаў да росту і амаль ізаляваная ад сучасных тэхналагічных тэндэнцый. Пры гэтым краіна валодае істотным чалавечым патэнцыялам, геаграфічнай блізкасцю да Еўрапейскага Саюза і інфраструктурай, якая можа быць рэанімавана праз фінансаванне і інтэграцыю.

Аналіз паказаў:

- Беларусь у 2–3 разы адстае ад краін ЕС па ВУП на душу і сярэднім заробках;
- структурна эканоміка абпіраецца на стратэгічныя, але састарэлыя галіны;
- ІТ-сектар і адукацыйны патэнцыял страчваюцца праз эміграцыю;
- інвестыцыйны клімат не працуе без палітычных і інстытуцыйных перамен.

Усе мадэляваныя сцэнары, акрамя еўрапейскай інтэграцыі, вядуць да захавання статус-кво або да пагаршэння сітуацыі: росту беднасці, зніжэння заробкаў, кансервацыі залежнасці ад Расіі і вымывання людзей і тэхналогій.

Еўраінтэграцыя дае наступныя магчымасці:

- доступ да рынкаў і інвестыцыйных фондаў ЕС;
- мадэрнізацыю прамысловасці, сельскай гаспадаркі і транспарту;
- вяртанне ІТ і адукаваных кадраў;
- развіццё рэгіёнаў праз структураваныя інвестыцыйныя механізмы;
- рэформы інстытутаў і вяршэнства закона.

Ключавая выснова: еўраінтэграцыя — гэта не толькі палітычны вектар, але і рэалістычная эканамічная стратэгія для мадэрнізацыі, росту дабрабыту і ўмацавання самастойнасці Беларусі. Без яе краіна застаецца ў арбіце адсталай эканамічнай мадэлі і геапалітычнай залежнасці, якая не мае доўгатэрміновай будучыні.

1.9. Крыніцы і спасылкі, выкарыстаныя ў раздзеле 1

Міжнародныя эканамічныя даныя і прагнозы:

1. World Bank – Belarus Country Overview: <https://www.worldbank.org/en/country/belarus>
2. IMF – Republic of Belarus Reports (2022–2024): <https://www.imf.org/en/Countries/BLR>
3. FocusEconomics – Belarus Economic Forecasts: <https://www.focus-economics.com/countries/belarus>
4. OECD Economic Outlook – Russia, EU: <https://www.oecd.org/economic-outlook/>
5. UNDP – Human Development Index data: <https://hdr.undp.org/data-center>
6. Statista – Russia and Belarus GDP, salary, poverty: <https://www.statista.com/statistics/>
7. Eurostat – Regional and National GDP & Wages: <https://ec.europa.eu/eurostat>
8. Trading Economics – Russia, Belarus, EU, Poland: <https://tradingeconomics.com>

Інвестыцыі і структурныя фонды ЕС:

9. European Commission – EU Budget and Spending Overview: https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/spending/overview_en
10. EU Cohesion Data Platform (ERDF, ESF+, JTF): <https://cohesiondata.ec.europa.eu/>
11. Horizon Europe – Research and Innovation Framework: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/horizon-europe_en
12. European Neighbourhood Policy Instrument (NDICI): <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/>
13. CAP – Common Agricultural Policy Overview: https://agriculture.ec.europa.eu/cap-overview_en

Санкцыі і геапалітыка:

14. Castellum.AI – Global Sanctions Tracker: <https://www.castellum.ai/>
15. EU Sanctions Map (Official EU Database): <https://www.sanctionsmap.eu/#/main>
16. US Treasury – OFAC Sanctions Programs: <https://home.treasury.gov/policy-issues/office-of-foreign-assets-control-sanctions-programs>
17. UK Government – Russia Sanctions List: <https://www.gov.uk/government/collections/financial-sanctions-regime-specific-consolidated-lists-and-releases>
18. Global Sanctions Database (PIIE, Peterson Institute): <https://www.piie.com/research/piie-charts/tracking-sanctions-russia>

Інфраструктура, лагістыка, энергетычны патэнцыял:

19. EU TEN-T (Trans-European Transport Network):

https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/infrastructure-and-investment/trans-european-transport-network-ten-t_en

20. International Transport Forum – Belarus Profile: <https://www.itf-oecd.org/statistics>

21. EU Energy Union Strategy – ENIE & Energy Infrastructure: https://energy.ec.europa.eu/topics/infrastructure_en

22. International Renewable Energy Agency (IRENA) – Belarus Profile:

https://www.irena.org/IRENADocuments/Statistical_Profiles/Europe/Belarus_Europe_RE_SP.pdf

Аналітыка і палітычныя агляды:

23. Chatham House – Belarus Insight Reports: <https://www.chathamhouse.org/our-work/regions/belarus>

24. Center for Eastern Studies (OSW, Польшча): <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje>

25. Carnegie Europe – Belarus and Regional Security: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/>

26. FAO – Belarus Agricultural Sector Review: <https://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?iso3=BLR>

27. Eurasian Development Bank – Belarus Macroeconomic Review: <https://eabr.org/en/analytics/>

2. Геапалітычнае і географічнае становішча Беларусі

Транзітны патэнцыял Беларусі: у цэнтры Еўропы

Беларусь займае цэнтральнае месца ў еўрапейскай частцы Еўразіі і мяжуе з пяццю дзяржавамі: Польшчай, Літвой, Латвіяй (члены ЕС і НАТА), а таксама Украінай і Расіяй. Географічная блізкасць да ключавых рынкаў ЕС — Германіі, Польшчы, Балтыі — робіць Беларусь патэнцыйна ідэальным транзітным цэнтрам. Агульная даўжыня мяжы з Еўрапейскім Саюзам складае больш за 1200 км, што дазваляе развіваць шырокую сетку транспартна-лагістычнай інфраструктуры.

На тэрыторыі Беларусі перасякаюцца чатыры з дзесяці асноўных пан'еўрапейскіх транспартных калідораў:

- Калідор I (E30): Брэст – Мінск – Масква – Урал;
- Калідор IX (чарговы маршрут): Клайпеда – Вільня – Мінск – Кіеў;
- TEN-T Rail Freight Corridor North Sea – Baltic: праз Брэст — Тэрэспаль;
- Беларуская частка чыгуначных і аўтамабільных маршрутаў E40, E28, E85.

Праз Беларусь праходзяць такія ключавыя маршруты:

- чыгунка Берлін–Масква (праз Варшаву і Мінск);
- аўтамагістралі M1 (Брэст — Мінск — Расія), M6 (Гродна — Мінск);
- трубаправоды «Дружба» і «Ямал—Еўропа», якія гістарычна былі аднымі з галоўных энергетычных артэрыяў рэгіёна.

Пры ўмове палітычнай стабілізацыі і падпісання дамовы аб асацыяцыі з ЕС, Беларусь можа быць уключана ў сетку TEN-T (Trans-European Transport Network), якая адкрывае доступ да фінансавання будаўніцтва і мадэрнізацыі транспартнай інфраструктуры [1]:

https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/infrastructure-and-investment/trans-european-transport-network-ten-t_en

Беларуская транспартна-лагістычная інфраструктура пры належным рэфармаванні можа стаць адной з галоўных крыніц валютных даходаў краіны.

Геапалітычны буфер: выклік і магчымасць

У геапалітычным вымярэнні Беларусь традыцыйна разглядалася як буфер паміж ЕС і Расіяй. Гэта давала пэўныя перавагі: магчымасць быць нейтральным і канструктыўным партнёрам абодвух бакоў. Аднак ваенна-палітычная арыентацыя Мінска на Крамль у 2022–2024 гг. аб'ясцэніла гэты статус.

Знаходжанне ваеннымі сіламі РФ на беларускай тэрыторыі, інфраструктура для патэнцыйнага перамяшчэння ядзерных або ракетных сістэм, супольныя вучэнні і іншыя дзеянні ператварылі Беларусь з буфера ў фактычны ваенна-стратэгічны плацдарм.

Вяртанне статусу буфера і надзейнага партнёра магчыма толькі ў выпадку дэмакратычнага пераходу і выбару еўрапейскай мадэлі бяспекі і супрацоўніцтва. Еўрапейскі Саюз мае адпаведныя механізмы падтрымкі краін-партнёраў у такім пераходзе, у тым ліку праз Еўрапейскую палітыку суседства (ENP) [2]: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/>

Урокі суседзяў: Польшча, Літва, Украіна

Польшча:

- З моманту далучэння да ЕС у 2004 г. атрымала >160 млрд EUR інвестыцый праз фонды ЕС;
- ВУП на душу вырас з 6 800 USD (2003) да больш за 20 000 USD (2023);
- Трансфармацыя інфраструктуры, IT-сектара, сельскай гаспадаркі праз фонды ERDF, ESF, CAP [3]: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/>

Літва:

- Эканоміка павялічылася ў 3 разы з моманту ўваходжання ў ЕС;
- Залежнасць ад расійскай энергіі скарацілася з >90% да 0%;
- Актыўны рост фінтэху і IT-сектара за кошт еўрапейскіх грантаў і спрощаных рэгуляцый [4]: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/financial-technology_en

Украіна:

- З 2014 г. атрымала >17 млрд EUR дапамогі ад ЕС праз NDICI, Macro-Financial Assistance і іншыя інструменты [5]: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine_en
- Праведзены рэформы ў банкаўскай сістэме, сельскай гаспадарцы, IT, бяспецы і антыкарупцыі;
- Нават ва ўмовах вайны Украіна працягвае курс на еўраінтэграцыю як аснову нацыянальнага выжывання і мадэрнізацыі.

Гэты досвед паказвае, што нават у складаных пераходах краіны могуць скарыстацца магчымасцямі, калі яны становяцца часткай еўрапейскай супольнасці, заснаванай на прынцыпах салідарнасці, рынку і інстытуцыйнага развіцця.

3. Еўраінтэграцыя як фактар нацыянальнай і рэгіянальнай бяспекі

Аслабленне ваеннай залежнасці ад Расійскай Федэрацыі

На сённяшні дзень Беларусь фактычна страціла суверэнітэт у пытаннях вайсковай бяспекі. З 2022 года на яе тэрыторыі афіцыйна і неафіцыйна прысутнічаюць расійскія войскі, выкарыстоўваюцца палігоны для сумесных вучэнняў, перамяшчаюцца тактычныя ядзерныя сістэмы. Ваенныя базы і інфраструктура, якія кантралююцца або сумесна выкарыстоўваюцца РФ, ператвараюць Беларусь у элемент расійскай стратэгічнай праекцыі на Запад.

У выпадку еўрапейскай інтэграцыі і аднаўлення суверэнітэту над нацыянальнай абаронай Беларусь зможа:

- выключыць прысутнасць замежных войск;
- аднавіць кантроль над палігонамі і вайсковай інфраструктурай;
- увайсці ў супрацоўніцтва з еўрапейскімі структурамі ў сферы грамадзянскага кантролю над войскам;

- рэфармаваць сістэму бяспекі па еўрапейскіх стандартах праз праграмы EU CSDP (Common Security and Defence Policy).

Пагрозы з боку Крамля: аналітычны агляд

Крэмль выкарыстоўвае Беларусь як інструмент гібрыднай агрэсіі:

- Інфармацыйная экспансія: праз прапаганду, сацыяльныя сеткі і каналы дзяржаўных СМІ;
- Культурны імперыялізм: праз РПЦ, «русский мир», праз расійскае кіно, літаратуру, адукацыйныя праграмы;
- Эканамічная залежнасць: кантроль над нафтавай, газавай і фінансавай інфраструктурай Беларусі;
- Ваенная залежнасць: абмежаванне самастойнай абароннай палітыкі, удзел у вучэннях, падпарадкаванне функцый кіравання.

Крыніцы:

- Chatham House – Belarus under Russian influence: <https://www.chathamhouse.org/2023/02/belarus-russian-strategic-depth>
- EUvsDisinfo – Kremlin disinformation: <https://euvsdisinfo.eu>
- Carnegie Europe – Belarus and regional military risks: <https://carnegieeurope.eu/2022/07/12/military-security-of-belarus>

Выснова: Беларусь не зможа быць самастойным і бяспечным суб'ектам, пакуль застаецца ў ваенна-палітычнай залежнасці ад Масквы. Еўраінтэграцыя — магчымасць аднавіць незалежнасць і змяніць вектар бяспекі на карысць грамадзянскай і міжнароднай стабільнасці.

Партнёрства з НАТА і ўдзел у праграмах PfP

Нягледзячы на нейтральны статус, Беларусь можа:

- стаць партнёрам праграмы Partnership for Peace (PfP);
- удзельнічаць у сумесных вучэннях з НАТА на тэрыторыі суседніх дзяржаў;
- атрымаць доступ да падтрымкі па лініі НАТО Science for Peace and Security Programme;
- інтэгравацца ў еўрапейскую сістэму кіравання крызісамі, міратворчымі аперацыямі і гуманітарнай дапамогі.

Важна адзначыць, што такі фармат супрацоўніцтва не патрабуе абавязковага сяброўства ў НАТА і можа спалучацца з мадэллю «нейтралітэту з падтрымкай Еўропы» — прыклад Швецыі і Фінляндыі да 2022 года.

Крыніцы:

- НАТО PfP – Overview and Members: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm
- НАТО SPS Programme: <https://www.nato.int/cps/en/natolive/87129.htm>
- European Peace Facility – security assistance: https://www.eeas.europa.eu/epf_en

У перспектыве Беларусь можа стаць краінай, якая спрыяе стабільнасці ў рэгіёне, а не яго дэстабілізацыі.

Еўрапейскі фармат бяспекі, супрацоўніцтва з НАТА і еўрапейскімі інстытутамі адкрывае магчымасці для будаўніцтва новай, незалежнай сістэмы нацыянальнай бяспекі, заснаванай на даверы грамадзян, міжнародных стандартах і ўстойлівым развіцці.

4. Развіццё чалавечага капіталу

Эміграцыя, дэмаграфія і адукацыя

Беларусь знаходзіцца ў дэмаграфічным крызісе, які пагаршаецца праз масавую эміграцыю. Паводле ацэнак Міжнароднай арганізацыі па міграцыі, з 2020 года краіну пакінулі сотні тысяч грамадзян, у тым ліку значная частка маладых людзей, высокакваліфікаваных спецыялістаў і прадпрымальнікаў.

Эміграцыйныя тэндэнцыі:

- Згодна з данымі Літвы, Польшчы, Германіі і Чэхіі, з Беларусі выехалі не менш за 300–500 тыс. чалавек з 2020 па 2024 год.
- Паводле даследавання CASE Belarus (2023), каля 70% апытаных моладзі разглядаюць пераезд як рэальны варыянт.
- Уцекачы з палітычных прычын перамяшчаюцца ў краіны ЕС, але таксама ўзрастае колькасць эканамічных мігрантаў.

Дэмаграфічная структура:

- Колькасць насельніцтва скарачаецца: з 9,4 млн (2010) да 9,1 млн (2023).
- Узроставая структура змяняецца: доля пенсіянераў — 22%, дзяцей — 16%, працаздольных — 62%.
- Каэфіцыент натуральнага прыросту адмоўны з 1994 года.

Стан адукацыі:

- Беларусь мае адносна высокі ўзровень сярэдняй і вышэйшай адукацыі (93% ахоп сярэдняй адукацыяй).
- Але ўзровень аўтаноміі ўніверсітэтаў, якасць даследаванняў і акадэмічныя свабоды зніжаюцца.
- Палітычныя рэпрэсіі і звальненні выкладчыкаў (асабліва пасля 2020 г.) прывялі да ўцёкаў кадраў у Польшчу, Літву, Германію, Чэхію.

Крыніцы:

- UNDP Human Development Data: <https://hdr.undp.org/data-center>
- CASE Belarus – Youth migration trends (2023): <https://case-belarus.eu>
- IOM Migration Data Portal: <https://www.migrationdataportal.org/>

Супастаўленне з краінамі ЕС па індэксе чалавечага развіцця

Індэкс чалавечага развіцця (ІЧР, HDI) ААН ацэньвае тры паказчыкі: даўжыню жыцця, узровень адукацыі і ВУП на душу. Беларусь у 2022 годзе мела HDI 0.808 — гэта вышэй за сусветны сярэдні паказчык, але ніжэй за сярэдні паказчык краін ЕС (0.900).

Краіна	ІЧР (HDI, 2022)
Беларусь	0.808
Польшча	0.880
Літва	0.887
Германія	0.942
ЕС (сяр.)	~0.900

Выснова: ІЧР Беларусі адстае ад сярэдняга па ЕС на 10%, што звязана з нізкімі даходамі, дэмаграфічным спадам і выездам кваліфікаваных людзей.

Крыніцы:

- UNDP Human Development Index: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index>
- Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/>

Як еўраінтэграцыя можа стымуляваць вяртанне людзей і талентаў

Еўраінтэграцыя прапануе рэальныя інструменты і прыклады, якія могуць спрыяць прыцягненню назад беларускай дыяспары:

1. Павышэнне якасці жыцця:

- Рост заробкаў і ВУП, зніжэнне беднасці.
- Інвестыцыі ў адукацыю, медыцыну і гарадскую інфраструктуру.
- Фарміраванне еўрапейскіх стандартаў правоў чалавека і празрыстасці.

2. Фінансаванне праз фонды ЕС:

- ERDF і ESF+ забяспечваюць падтрымку рэінтэграцыі мігрантаў і прафесійнай падрыхтоўкі.
- У краінах, якія далучаліся да ЕС (Польшча, Літва), назіраўся рост вяртання мігрантаў ужо на 5–7 гадоў пасля пачатку інтэграцыі.

3. Стартапы, ІТ, малое прадпрымальніцтва:

- Стварэнне спрыяльнага інвестыцыйнага клімату, ільготных рэжымаў для тэхнапаркаў і стартапаў.
- Беларусы з-за мяжы атрымліваюць магчымасць інвеставаць у сваю краіну і ўдзельнічаць у пабудове яе будучыні.

4. Інтэлектуальны рэпатрыяцыйны патэнцыял:

- Усталяванне нацыянальных праграм вяртання навукоўцаў, выкладчыкаў, лекараў, інжынераў з ЕС.
- Супраца з праграмамі Horizon Europe і Erasmus+ як механізмамі далучэння да агульнаеўрапейскага адукацыйнага і навуковага поля.

Крыніцы:

- Horizon Europe: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/horizon-europe_en
- European Social Fund+: <https://ec.europa.eu/european-social-fund-plus>
- Erasmus+ Migration: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/policy/mainstreaming/migration>

Агульная выснова: Еўраінтэграцыя з'яўляецца ключавым фактарам для аднаўлення чалавечага патэнцыялу Беларусі. Праз эканамічныя, сацыяльныя і інстытуцыйныя інструменты ЕС краіна можа не толькі спыніць адток людзей, але і пераўтварыць міграцыю ў варыянт росту: вяртанне, рэінвестыцыі, перадача досведу. Гэта неабходная ўмова для мадэрнізацыі і дэмакратызацыі краіны.

5. Сацыяльная палітыка і дабрабыт грамадзян

Сістэма аховы здароўя, пенсійнае забеспячэнне, сацыяльныя гарантыі

Сацыяльны блок з'яўляецца адной з ключавых сфер, дзе беларуская мадэль патрабуе структурных рэформаў. У цяперашні момант сістэма аховы здароўя, пенсійнае забеспячэнне і сацыяльныя гарантыі ў Беларусі характарызуецца адносна высокай ступенню дзяржаўнага ўдзелу, але нізкай эфектыўнасцю, недафінансаванасцю і хранічнымі праблемамі.

Ахова здароўя:

- Паводле Сусветнай арганізацыі аховы здароўя (WHO), Беларусь траціць на ахову здароўя каля 5.8% ВУП (2022), у параўнанні з сярэднім паказчыкам ЕС — каля 10%. [Крыніца: <https://www.who.int/data/gho>]
- Міжнародная рэйтынгавая сістэма EHCI (European Health Consumer Index) не ўключае Беларусь з-за недастатковай празрыстасці і абмежаванай даступнасці даных, але індикатары сведчаць пра нізкую якасць паслуг у рэгіёнах, асабліва на перыферыі.
- Хранічны недахоп медыцынскіх кадраў, асабліва спецыялістаў, і эміграцыя лекараў пасля 2020 г.

Пенсійная сістэма:

- Працоўнае насельніцтва старэе, а пенсійны фонд знаходзіцца ў дэфіцыце.
- Сярэдняя пенсія ў Беларусі ў 2024 годзе складае прыкладна 250 BYN (~75 USD). [Крыніца: Белстат, <https://www.belstat.gov.by>]
- Пенсійная рэформа адкладваецца, а сам прынцып салідарнай сістэмы страчвае эфектыўнасць ва ўмовах эміграцыі і дэмаграфічнага спаду.

Сацыяльныя гарантыі:

- Шматлікія катэгорыі насельніцтва жывуць у нястачы. Афіцыйны ўзровень беднасці (па даных ураду) — каля 10%, але міжнародныя ацэнкі даюць больш — да 20%. [Крыніца: World Bank Poverty & Equity Brief]
- Сацыяльныя выплаты застаюцца на мінімальным узроўні і не пакрываюць нават пражытковы мінімум, асабліва для сем'яў з дзецьмі і асоб з інваліднасцю.

Выснова: Без мадэрнізацыі і павелічэння фінансавання сацыяльны блок у Беларусі будзе дэградаваць, узмацняючы сацыяльную няроўнасць і незадаволенасць.

Узровень беднасці, жыллёвае пытанне

Беднасць:

- Паводле даных Сусветнага банка, каля 15% насельніцтва Беларусі жыве на менш чым 5.5 USD у дзень — гэта адносная мяжа беднасці для краін з сярэднім даходам. [Крыніца: <https://povertydata.worldbank.org>]
- Асноўныя групы рызыкі — шматдзетныя сем'і, пенсіянеры, асобы з інваліднасцю, адзінокія маці, беспрацоўныя.

Жыллё:

- Хоць Беларусь афіцыйна забяспечыла каля 26 м² жылля на чалавека (2023), існуе праблема недаступнасці жылля для малазабяспечаных груп.
- Сістэма крэдытавання жылля істотна звужаная пасля фінансавага крызісу і інфляцыі.
- Сацыяльнае жыллё складае толькі каля 2–3% ад усяго жыллёвага фонду (у ЕС — да 20%).

Выснова: Пры цяперашняй дзяржаўнай палітыцы жыллё застаецца маладаступным, асабліва для маладых сем'яў, маладых спецыялістаў і ўцекачоў.

Роля еўрапейскіх сацыяльных стандартаў

Еўрапейскі Саюз мае адзін з самых прагрэсіўных сацыяльных пакетаў у свеце. Сфера сацыяльнай палітыкі ЕС уключае:

- мінімальныя стандарты занятасці (дзённы працоўны час, адпачынак, аплата працы);
- Еўрапейскі слуп сацыяльных правоў;

- праграмы падтрымкі малазабяспечаных (ESF+, Fund for European Aid to the Most Deprived – FEAD);
- праекты фінансавання сацыяльнай інфраструктуры праз ERDF і JTF.

Прыклады пераваг для Беларусі:

1. Ахова здароўя:

- Інвестыцыйныя праграмы для мадэрнізацыі бальніц, абсталявання, навучання кадраў;
- Доступ да агульнаеўрапейскіх сістэм аховы здароўя, у тым ліку eHealth.

2. Пенсійная і сацыяльная палітыка:

- Пераход да змешанай сістэмы (салідарная + назапашвальная);
- Механізмы падтрымкі праз ESF+ і прыклады рэформаў у краінах Балтыі.

3. Жыллёвая палітыка:

- Удзел у ініцыятывах Еўракамісіі па зніжэнні жыллёвай няроўнасці;
- Сацыяльнае і даступнае жыллё як частка рэгіянальных праграм развіцця.

Агульная выснова: Інтэграцыя Беларусі ў сацыяльную мадэль ЕС створыць аснову для абнаўлення і ўзмацнення сацыяльнай функцыі дзяржавы. Гэта адкрые магчымасці для годнага жыцця, зніжэння беднасці і сацыяльнай справядлівасці. Дзякуючы інстытуцыйнай падтрымцы і інвестыцыйным інструментам ЕС Беларусь зможа пераадолець сацыяльны крызіс і перайсці да мадэлі інклюзіўнага дабрабыту.

Крыніцы:

- WHO Health Expenditure: <https://www.who.int/data/gho>
- World Bank Poverty Data: <https://povertydata.worldbank.org>
- Eurostat Social Protection Data: <https://ec.europa.eu/eurostat>
- European Social Fund+: <https://ec.europa.eu/european-social-fund-plus>
- EU Housing and Social Inclusion Initiatives: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1957

6. Мадэлі і сцэнарыі еўраінтэграцыі Беларусі

Мадэль Усходняга партнёрства

Усходняе партнёрства (УП) — гэта рэгіянальная палітычная ініцыятыва Еўрапейскага Саюза, скіраваная на паглыбленне адносін з шасцю ўсходнімі краінамі-суседзямі: Арменіяй, Азербайджанам, Беларуссю, Грузіяй, Малдовай і Украінай. Мэтай ініцыятывы з'яўляецца ўмацаванне палітычнай асацыяцыі і эканамічнай інтэграцыі, а таксама падтрымка дэмакратыі, вяршэнства права, правоў чалавека і эканамічнага развіцця.

Для Беларусі ўдзел у УП мог бы стаць прамежкавым этапам на шляху да паўнаважнай еўраінтэграцыі. Праз УП краіна атрымлівае доступ да шэрагу праграм ЕС, такіх як:

- Twinning і TAIEX — тэхнічная дапамога для рэформаў;
- EaP CSF — удзел грамадзянскай супольнасці ў палітычным дыялогу;
- EU4Youth, EU4Business, EU4Environment — галіновыя праграмы развіцця.

[Крыніца: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/eastern-partnership_en]

Сцэнар «павольнай адаптацыі»

Гэта мадэль спалучае паступовую адаптацыю заканадаўства і стандартаў ЕС без фармальнага статусу кандыдата. Гэты шлях прайшлі, напрыклад, Грузія і Малдова да атрымання кандыдацтва ў 2022 годзе. У яго аснове:

- асіметрычны доступ да рынкаў ЕС з умовамі (Deep and Comprehensive Free Trade Area — DCFTA);
- перайманне *acquis communautaire* (права ЕС) у ключавых сферах;
- паступовая гарманізацыя інстытутаў — судовая рэформа, антыкарупцыя, свабода СМІ.

Перавагі:

- Гнуткасць і адаптыўнасць;
- Не патрабуе імгненнага членства;
- Магчымасць прыцягнення сродкаў праз Neighbourhood Instrument і іншыя фонды.

Недахопы:

- Нявызначанасць канчатковай мэты;
- Залежнасць ад палітычнай волі ЕС і самой Беларусі;
- Патэнцыйнае тармажэнне рэформаў пры адсутнасці моцнай унутранай падтрымкі.

[Крыніца: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/>]

Прыклады Харватыі, Грузіі, Малдовы, Украіны

Харватыя:

- Пачала перамовы з ЕС у 2005 годзе, уступіла ў 2013 годзе;
- Прайшла праз усе этапы *acquis* (35 раздзелаў);
- Атрымаўшы статус кандыдата, краіна атрымала падтрымку ў выглядзе перадусім структурных фондаў і падтрымкі сектаральных рэформаў.

Грузія:

- Падпісала Пагадненне аб асацыяцыі з ЕС у 2014 г.;
- З 2022 г. — афіцыйны статус кандыдата;
- Праз праграму DCFTA экспарт у ЕС павялічыўся на 25% за першыя 5 гадоў.

Малдова:

- Статус кандыдата з 2022 г.;
- Інтэнсіўная падтрымка інстытуцыйных рэформаў, судовай сістэмы, дэцэнтралізацыі;
- Удзел у праграмах Erasmus+, Horizon, NDICI-EU4.

Украіна:

- Пагадненне аб асацыяцыі з 2014 г.;
- З 2022 г. — статус кандыдата;
- У 2023–2024 г. пачаліся перамовы аб уступленні;
- Значная падтрымка з боку ЕС: >80 млрд EUR з 2014 года (разам з ваеннай і гуманітарнай дапамогай).

Выснова: Беларусь можа выкарыстаць гібрыдную мадэль, якая спалучае паступовую адаптацыю права, інтэграцыю ў сектарныя праграмы ЕС і рух да палітычнага кансэнсусу па членстве. Вопыт Грузіі, Малдовы і Украіны сведчыць, што нават без членства інтэграцыя дае рэальны эканамічны і інстытуцыйны эффект.

Крыніцы:

- EU Neighbourhood and Enlargement Policy: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>
- European Parliament Research Service — EU Enlargement Reports: <https://epthinktank.eu/tag/enlargement/>
- Chatham House – Eastern Europe Analysis: <https://www.chathamhouse.org/our-work/regions/eastern-europe>
- European Commission – Country Progress Reports: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en

7. Еўрапейская тоеснасць: гісторыя, каштоўнасці і культурныя карані

Гістарычныя карані еўрапейскай тоеснасці Беларусі

Беларусь гістарычна і культурна з'яўляецца часткай еўрапейскай цывілізацыі. Гэтая тоеснасць праяўляецца не толькі ў геаграфічнай блізкасці да краін ЕС, але і ў шматвяковым узаемадзеянні з еўрапейскімі інстытутамі, прававымі сістэмамі і адукацыйнымі традыцыямі.

Магдэбургскае права — у XIII–XVIII ст. дзясяткі беларускіх гарадоў (Мінск, Полацк, Гродна, Віцебск, Берасце) атрымалі магдэбургскае права — сістэму муніцыпальнага самакіравання еўрапейскага паходжання. Гэта сведчыць пра раннюю інстытуцыйную інтэграцыю з Захадам і наяўнасць традыцый мясцовага самакіравання.

Статут Вялікага Княства Літоўскага (1529, 1566, 1588) — адзін з найбольш прагрэсіўных прававых актаў свайго часу ў Еўропе. Ён абапіраўся на рымскае і кананічнае права, і гарантаваў незалежнасць судовай сістэмы, ахову прыватнай уласнасці, прававыя нормы для дваранства, мяшчан і сялян. Статут стаў адной з асноваў беларускай юрыдычнай традыцыі.

Адукацыя і ўніверсітэты — у складзе Рэчы Паспалітай беларускія землі мелі доступ да еўрапейскай адукацыйнай прасторы. Студэнты з Беларусі вучыліся ў Кракаве, Падуі, Празе, Вільні. Віленская акадэмія (1579), заснаваная як езуіцкая вышэйшая навучальная ўстанова, адыгрывала важную ролю ў еўрапейскім гуманітарным асяроддзі.

Гістарычна Беларусь належыць да заходняй прававой, адукацыйнай і культурнай мадэлі, што дае моцнае ідэйнае абгрунтаванне для еўраінтэграцыі.

Хрысціянска-дэмакратычныя каштоўнасці і еўрапейская мадэль

Ідэі хрысціянскай дэмакратыі адыгралі ключавую ролю ў фармаванні сучаснай Еўропы:

- Германія: пасляваенная ФРГ была пабудавана на прынцыпах сацыяльнага рынку — спалучэння свабоднага рынку і сацыяльнай справядлівасці. Партыя ХДС (CDU) канцлера Конрада Адэнаўэра і Людвіга Эрхарда стала стваральніцай гэтага курсу.
- Італія: эканамічны цуд 1950-х — вынік палітыкі хрысціянскіх дэмакратаў (De Gasperi).
- Францыя: Робэр Шуман, адзін з бацькоў-заснавальнікаў ЕС, таксама прадстаўляў каталіцкія хрысціянскія прынцыпы і дэмакратычную этыку.

Еўрапейскі Саюз сам быў створаны на каштоўнасцях хрысціянскай дэмакратыі — салідарнасці, субсідыярнасці, адказнасці, правоў чалавека і свабоды сумлення. Беларусь, якая мае ўласную традыцыю хрысціянскай дэмакратыі, можа на гэтай аснове фарміраваць мадэль рэформ:

- Прыярытэт чалавечай годнасці і сям'і;
- Сацыяльная адказнасць бізнесу і дзяржавы;
- Свабода веравызнання і плюралізм;
- Здольнасць ураўнаважваць эканамічную эфектыўнасць і сацыяльную справядлівасць.

Інтэграцыя Беларусі з ЕС — не толькі эканамічны або геапалітычны выбар, але і цывілізацыйны — вяртанне да каштоўнасцей, у якіх Беларусь ужо жыла, і якія могуць стаць асновай яе адраджэння.

Крыніцы:

- Encyclopedia of the History of Belarus, vol. 1–6, NARB
- <https://www.belarusdigest.com/story/belarus-and-magdeburg-law/>
- <https://www.vilniusinstitute.lt/statutes-grand-duchy-of-lithuania/>
- <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20201120STO92013/european-union-founders-portraits>
- <https://www.kas.de/en/about-us/konrad-adenauer>
- <https://www.eppgroup.eu/what-we-stand-for/values>

8. Этапы, механізмы і рэформы на шляху да інтэграцыі

Неабходныя палітычныя і інстытуцыйныя змены

Працэс еўраінтэграцыі немагчымы без глыбінных палітычных і інстытуцыйных змен. Для Беларусі гэта азначае пераход ад аўтарытарнай мадэлі да прававой, дэмакратычнай дзяржавы з падзелам уладаў, свабодай СМІ, свабоднымі выбарамі і рэальнай палітычнай канкурэнцыяй.

Неабходна прыняцце новай Канстытуцыі, якая б гарантавала:

- падзел уладаў паміж выканаўчай, заканадаўчай і судовай галінамі;
- незалежнасць судовай сістэмы і суддзяў;
- свабоду сходаў, слова, веравызнання і іншыя правы чалавека;
- справядлівыя і празрыстыя выбары з удзелам міжнародных назіральнікаў.

Рэфармаванне выбарчага заканадаўства:

- увядзенне прапарцыйна-мажарытарнай сістэмы з адкрытымі спісамі;
- празрыстасць фінансавання палітычных партый;
- стварэнне незалежнай Цэнтральнай выбарчай камісіі з публічным кантролем.

Паступовая дэпалітызацыя дзяржаўнага апарату:

- аддзяленне дзяржаўнай службы ад партыйных інтарэсаў;
- конкурсны набор кадраў і павышэнне празрыстасці прыняцця рашэнняў;
- укараненне еўрапейскіх прынцыпаў належнага кіравання (good governance).

Заканатворчасць, судовая рэформа і барацьба з карупцыяй

Судовая сістэма Беларусі ў сённяшнім стане цалкам залежная ад выканаўчай улады і не забяспечвае прававую абарону грамадзян. Рэформа павінна ўключаць:

- гарантаванне незалежнасці суддзяў праз конкурсны адбор, фіксаваныя тэрміны паўнамоцтваў і абарону ад палітычнага ціску;
- стварэнне канстытуцыйнага суда, які кантралюе адпаведнасць законаў Канстытуцыі і гарантуе падзел уладаў;
- узмацненне інстытутаў адвакатуры, пракурорскага нагляду і медыяцыі.

Барацьба з карупцыяй — абавязковая ўмова еўраінтэграцыі:

- стварэнне незалежнага антыкарупцыйнага бюро з пракурорскімі паўнамоцтвамі;
- прыняцце законаў аб лобізме, канфлікце інтарэсаў і дэкларацыі маёмасці чыноўнікаў;
- далучэнне да GRECO (Група дзяржаў супраць карупцыі Савета Еўропы) і выкананне яе рэкамендацый.

Крыніцы:

- <https://www.coe.int/en/web/greco>
- https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights_en
- <https://www.transparency.org/en>

Адміністрацыйныя і дэцэнтралізацыйныя рэформы

Эфектыўнае дзяржаўнае кіраванне з'яўляецца асновай функцыянавання дэмакратычнай і еўраінтэграванай Беларусі.

Дэцэнтралізацыя:

- перадача рэальных паўнамоцтваў на мясцовы ўзровень — у сферах аховы здароўя, адукацыі, камунальнай гаспадаркі;
- фінансавая аўтаномія рэгіёнаў з правам уласнага падаткаабкладання;
- фарміраванне выбарных мясцовых саветаў і выканкамаў.

Публічнае кіраванне і лічбавая трансфармацыя:

- увядзенне сістэмы e-Government і электронных дзяржаўных паслуг;
- уніфікацыя і аптымізацыя функцый міністэрстваў і ведамстваў;
- укараненне сістэмы маніторынгу якасці паслуг і зваротнай сувязі з грамадзянамі.

Празрыстасць і ўдзел грамадзян:

- заканадаўчае замацаванне права грамадзян на доступ да інфармацыі;
- стварэнне кансультацыйных грамадскіх саветаў пры міністэрствах і мясцовых органах;
- укараненне інструментаў грамадскага бюджэтавання і адкрытых даных.

Крыніцы:

- <https://www.oecd.org/governance/sigma/>
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0708>
- https://europa.eu/european-union/topics/public-administration_en

Усе названыя рэформы адпавядаюць стандартам Acquis Communautaire (прававога поля ЕС) і з'яўляюцца асновай для пачатку перамоў аб уступленні Беларусі ў ЕС. Выкарыстанне вопыту Украіны, Грузіі і Малдовы можа паскорыць працэс і павысіць эфектыўнасць пераўтварэнняў.

9. Заключэнне: Стратэгічны шлях і міжнароднае партнёрства

9.1 Агульная стратэгія на 10–15 гадоў

Беларусь стаіць перад выбарам, які вызначыць яе будучыню: працяг залежнасці ад аўтарытарнага ўсходняга суседа ці вяртанне ў еўрапейскую сям'ю нацый. Для гэтага неабходна распрацаваць доўгатэрміновую стратэгію паступовай еўраінтэграцыі з выразнымі этапамі, механізмамі рэалізацыі і агульнанацыянальным кансэнсусам.

Першасным крокам мусіць стаць фармаванне дарожнай карты на 10–15 гадоў, якая будзе ўключаць:

- Этап палітычнай стабілізацыі (2025–2028): вызваленне палітвязняў, аднаўленне законнасці, канстытуцыйная рэформа, вяртанне да парламенцкай сістэмы.
- Этап інстытуцыянальнай рэформы (2028–2032): гарманізацыя заканадаўства з *acquis communautaire*, запуск судовай рэформы, дэцэнтралізацыі, антыкарупцыйнай палітыкі.
- Этап сектаральнай інтэграцыі (2032–2040): далучэнне да еўрапейскага рынку, адукацыйных, навуковых і інфраструктурных праграм ЕС, афіцыйны статус кандыдата.

9.2 Прапанова да міжнародных партнёраў

Паспяховае інтэграцыя немагчымая без падтрымкі Еўрапейскага Саюза і іншых міжнародных партнёраў. Таму Беларусь прапануе:

- Распрацаваць асобную доўгатэрміновую стратэгію "EU4Belarus", якая прадугледжвае тэхнічную і фінансавую дапамогу.

- Пашырыць удзел Беларусі (пасля дэмакратычных перамен) у наступных праграмах:

Horizon Europe — флагманская праграма ЕС у сферы навукі, інавацый і тэхналогій. Удзел дазволіць беларускім універсітэтам і навукова-даследчым інстытутам падключыцца да еўрапейскіх кансорцыумаў, атрымаваць гранты на даследаванні, развіваць міждyscyплінарныя праекты.

Erasmus+ — адна з самых вядомых праграм у свеце, што падтрымлівае мабільнасць студэнтаў і адукацыйных працаўнікоў. Беларускія навучэнцы змогуць вучыцца ў ВНУ ЕС, выкладчыкі — стажыравацца, а адукацыйныя ўстановы — распрацоўваць сумесныя праекты.

Cohesion Fund — інструмент, які падтрымлівае развіццё інфраструктуры і скарачэнне рэгіянальных адрозненняў. Для Беларусі гэта можа азначаць інвестыцыі ў транспарт, экалагічныя і энергетычныя праекты, асабліва ў сельскіх і аддаленых рэгіёнах.

NDICI — глабальны інструмент міжнароднага супрацоўніцтва ЕС, які прадугледжвае падтрымку рэформ, дэмакратыі, правоў чалавека, кіравання і грамадзянскай супольнасці. Можа быць крыніцай падтрымкі інстытуцыйнай трансфармацыі ў Беларусі.

TAIEX & Twinning — практычныя інструменты пераймання еўрапейскага досведу. Першы дае кароткатэрміновую тэхнічную экспертызу, другі — доўгатэрміновае супрацоўніцтва паміж дзяржаўнымі структурамі Беларусі і краін ЕС. Гэта дазволіць пераняць лепшыя практыкі ў сферах кіравання, права, экалогіі, транспарту і інш.

Афіцыйныя крыніцы:

- <https://ec.europa.eu/programmes/horizon-europe>
- <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/>
- <https://cohesiondata.ec.europa.eu>
- <https://international-partnerships.ec.europa.eu/>
- <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

9.3 Кантроль і маніторынг выканання

Кантроль за выкананнем еўраінтэграцыйных мэт і рэформаў павінен быць сістэмным, празрыстым і інстытуцыйна замацаваным. Для гэтага прапануецца:

Стварэнне Нацыянальнай платформы маніторынгу еўраінтэграцыі — незалежная структура, якая акумулюе даныя, публікуе рэгулярныя справаздачы, аналізуе эфектыўнасць рэформаў і рэкамендуе карэкціроўкі. Удзел у платформе павінны браць дзяржава, аналітычныя цэнтры, эксперты і НДА.

Фармаванне Грамадскага камітэта прагрэсу — прадстаўнічы орган з удзелам прафсаюзаў, бізнесу, рэгіянальных уладаў, акадэмічных колаў, які будзе выконваць кансультацыйную і экспертную ролю. Камітэт распрацоўвае альтэрнатыўныя сцэнары, ацэньвае рызыкі, забяспечвае грамадскую легітымацыю.

Платформа адкрытых даных — онлайн-рэсурс з актуальнай інфармацыяй пра ход рэформаў, вынікі ацэнак, фінансаванне, тэрміны. Даныя павінны быць інтэрактыўнымі і зразумелымі для шырокай аўдыторыі.

Peer-review ацэнка з боку ЕС — сістэма незалежнай экспертызы Еўракамісіі і дзяржаў-членаў ЕС, якая дазваляе вызначыць ступень гатоўнасці да далучэння, выпраўляць недахопы, дае палітычныя і фінансавыя сігналы.

Такі комплексны і адкрыты падыход да маніторынгу — залог устойлівасці і незваротнасці еўрапейскага курсу Беларусі.